

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Нестеренко Людмила Олексіївна

РЕФОРМАЦІЯ І ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА
У ФРАНЦІЇ НАПЕРЕДОДНІ І В ПЕРШИЙ ПЕРІОД
ГРОМАДЯНСЬКИХ ВОЄН (1559-1572 рр.)

07.00.03 - загальна історія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Запоріжжя - 1993

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00815109 (0)

Робота виконана в Запорізькому державному університеті

Науковий керівник - доктор історичних наук,
професор Маркіна В.О.

Науковий консультант - доктор історичних наук,
професор Івонін Д.Є.

Офіційні опоненти - доктор історичних наук,
професор Калашніков В.М.

- доктор історичних наук,
професор Керов В.Л.

Провідна організація - Київський державний університет

Захист відбудеться "2" листопада 1993р. о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К.068.52.03 по присуд-
женню наукового ступеня кандидата історичних наук при Запорізь-
кому державному університеті /адреса: 330055, м.Запоріжжя, вул.
Жуковського,66, к.У, акт.зал/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці
держуніверситету.

Автореферат розіслано "2" листопада 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат історичних
наук, доцент

С.М.Тимченко

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наукова актуальність дослідження визначається рядом факторів. Реформаційний рух, або оновлення релігійного життя, тема, яка в XVI ст. хвилює свідомість європейців. Появившись в Європі - одночасно з такими важливими подіями як зародження капіталізму, формування національних держав, виникнення абсолютних монархій і раних буржуазних революцій - Реформація не тільки стала ще одним фактором, який порушив середньовічні традиції, поклав початок новому відліку часу. Реформація поєднала в собі всі ці події економічного, соціального, політичного та духовного життя в кожній країні, і одночасно стала загальноєвропейською подією. Її складовою частиною була французька Реформація, а також тісно пов'язані з нею, громадянські війни XVI ст.

Як і в інших західноєвропейських країнах, у Франції в XVI ст. почався генезис капіталізму; активно йшов процес формування абсолютизму, що поєднувався з подальшим розвитком централізації. Це не могло не відобразитись в духовному житті країни. Релігійний характер політичної та соціальної думки того часу привів до стрімкого розповсюдження Реформації в Європі і у Франції, де її релігійна форма сприяла можливості використання її ідей різними суспільними групами, на які розпадалось середньовічне станово-класове суспільство. У французькому суспільстві соціальні та політичні протиріччя охопили протилежні верстви від знаті і родового феодального дворянства до селян і буржуазних елементів. Тісно пов'язане з Реформацією у Франції поняття "громадянські війни". Громадянські війни - як показує історія французьких громадянських воєн XVI ст. - це боротьба за владу різних соціальних прошарків і політичних угруповань в середині них.

Складність і суперечливість подій того часу є причиною дискусій в історичній науці, які продовжують ся до нашого часу. Можливість інтерпретації цих подій спричиняє розмежування істориків з таких кардинальних питань: причини Реформації і громадянських воєн, їх характер, значення в історії Франції і всієї Європи. Одним з найважливіших напрямків наукового пошуку з цих проблем є адекватна реконструкція подій середини і другої половини XVI ст., що, в свою чергу, є складовою частиною дослідження закономірностей і особливостей перехідного періоду XVI-XVIII ст. історії Західної Європи.

Актуальність роботи і в тому, що зв'язок релігійної і політичної боротьби - не тільки минуле, але й сьогодення. Дослідження механіки розвитку таких конфліктів в Західній Європі, зокрема Франції XVI сторіччя, дає можливі варіанти розв'язання подібних історичних явищ. Тим більш, що одним з протиріч, породивших громадянські війни, було питання про характер і напрямки розвитку централізованої французької держави.

Ступінь розробки проблематики. Вивчення теми Реформації та громадянських воєн у Франції має довгу історичну традицію і завжди викликало великий інтерес. Тільки за короткий проміжок часу в 1940 р. по 1955 р. в історії французької Реформації опубліковано понад 1300 робіт зарубіжних істориків.

Першими істориками подій XVI ст. у Франції стали сучасники, які брали участь в цих сутичках. І характеризує релігійно-політичні конфлікти свого часу, вони - до якого б табору не належали - першими використали назву "громадянська війна",¹ а за релігійними сутичками прослідковували політичну направленість.² Історичні праці XVI ст. створили також немало стійких легенд і про діяльність політичних діячів того часу, і про кількість жертв у цих війнах та Варфоломіївській ночі. Саме в цього періоду майже вся французька історіографія подій XVI ст. і до нашого часу набула конфесійного характеру.

З часом підхід до релігійно-політичних конфліктів XVI ст. набував змін. В 17-18 ст. відбулась переоцінка політичної історії XVI ст. і в громадянських війнах стали вбачати тільки релігійні події,³ а історичні праці цього періоду перетворюються в апологію ідеї або католицизму, або кальвінізму.

Французькі історики минулого століття розділили релігійну і політичну боротьбу в період воєн. Так О.Тьєррі об'єднував Реформацію і війни як релігійну боротьбу, і причини її вбачав в низькому моральному рівні церковників і релігійних переслідуван-

1. Procès-verbal de l'assemblée de Nîmes // Bulletin historique et littéraire de la société de l'histoire du protestantisme français. - P., 1873. - T. 22. - P. 512, 550.

2. Mémoires de Condé. - Londres, 1748. - T. 1. - P. 402-410.

3. Вольтер Ф.-М. Избранные произведения. - М., 1947. - С. 460.

нях королів. Право на політичні конфлікти він надавав тільки аристократії.¹ На відміну від нього Ж.Мишле учасниками боротьби за владу називав буржуазію, а події роен - предвісниками Великої Французької буржуазної революції.²

В наш час вивчення історії Реформації монополізовано різними спілками історії церкви і релігії, теологічними факультетами, які займаються не лише дослідженнями, а і випуском документального матеріалу, саме тому концепція про релігійний характер Реформації і громадянських воєн знаходить підтримку. Її можна простежити в працях де Ла Тура, Ж.Вьєно, Ж.Делюмо.³ Останній, висловлює загальну думку, на основі вивчення більше 700 робіт різних авторів, що Реформація була чисто релігійним рухом, зв'язаним з політичними конфліктами того часу. Ще в 20-і роки таку позицію піддав критиці Л.Февр.⁴ Науковим доробком французької історіографії стали праці А.Озе⁵ і Л.Ромьє.⁶ Вони висвітлили економічні причини, що привели різні соціальні групи, а особливо народні маси, в Реформацію. Вони звернулись до аналізу соціального складу сект, участі селянства в Реформації. Але вони вагались у визначенні подій XVI ст. як релігійної чи політичної боротьби. В останні десятиріччя дослідження французьких істориків, що об'єднуються навколо журналу "Аннали" Ф.Броделя, Е.Ле Руа Ладурі, Д.Ріше та ін.⁷ дали можливість поглибити розуміння матеріальних передумов Реформації та громадянських воєн, прослідити тісне переплетіння релігійної та соціально-політичної боротьби, незалеж-

-
1. Тьерри О. История возникновения и развития третьего сословия. - Киев-Харьков, 1900. - С. 130-138.
  2. Мишле Ж. Реформа. - СПб., 1961.
  3. I. de La Tour P. Les origines de la Reforme. - P., 1914; Viénot J. Histoire de la Reforme française des origines à l'Edit de Nantes. - P., 1926; Delumeau J. Naissance et affirmation de la Reforme. - P., 1973.
  4. Февр Л. Вои за историю. - М., 1991. - С. 422-422.
  5. Heuser H. Etudes sur la Reforme française. - P., 1909.
  6. Romier L. Les origines politiques des guerres de religion. - P., 1913.
  7. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV-XVIII вв. - М., 1986. - Т. I; Le Roy Ladurie E. Les paysans de Languedoc. - P., 1966. - Т. 1-2; Richet D. Aspects socio-culturels des conflits religieux à Paris dans la seconde moitié du XVI siècle. // Annales. - P., 1977. - A. 32. - P. 764-789.

но від висловлювань авторів про те, які мотиви в цій боротьбі вони вважають головними. Цікавий матеріал про вісний кальвінізм на розвиток Півдня Франції містить монографія протестантського історика Ж.Естеб.¹ Таким чином, зарубіжна, насамперед, французька історіографія, ввела в науковий обіг чимало документального та фактичного матеріалу, відкрила нові можливості наукового пошуку в історії релігійно-політичної боротьби XVI ст. Але, при цьому, переважною залишається думка про релігійний характер цих конфліктів.

Вітчизняна історіографія теми починається в минулому столітті. Найбільшим її здобутком стали праці І.В.Лучицького.² Ще в 19 ст. він відкинув релігійну трактовку громадянських воєн і запропонував новий підхід. Для нього громадянські війни - це феодальна реакція гугенотської аристократії та південних міст проти централізації країни. Відповідно цієї концепції він визначав сутність гугенотського і католицького таборів у війнах, давав характеристику етапів воєн. При цьому політичну боротьбу І.В.Лучицький починав з 1572 р. Багаті фактичним матеріалом його роботи не втратили значення до нашого часу. А концепція, що війни були реакцією феодальної аристократії та міст Півдня на зміцнення абсолютизму, хоч і зазнала деякої критики, в основному залишається прийнятою вітчизняною історіографією. Не втратили свого значення і дослідження Р.Д.Віппера, в яких автор тісно зв'язав кальвінізм та політичну боротьбу XVI ст.³

В сучасній вітчизняній історіографії висвітлюються основні проблеми розвитку французького суспільства епохи Реформації. Дослідження істориків розподіляються на декілька напрямків. А саме - вивчення соціально-економічного розвитку Франції XVI ст. В робо-

1. Garrisson-Estèbe J. Protestants du Midi.-1559-1598.- Toulouse, 1980.
2. Лучицький І.В. Феодальна аристократія і кальвіністи во Франції: Історія феодальної реакції во Франції в 16 і 17 веках.-К., 1871.-Ч. I; его же. Католическая Лига и кальвіністи во Франції: Опыт демократического движения во Франції II половины 16 века.-К., 1877.-Т. I.
3. Вишпер Р.Д. Влияние Кальвина и кальвінізма на политические учения и движения XVI века: Церковь и государство в Женеве XVI века в эпоху кальвінізма.-М., 1894.

тах О.Д.Люблінської розроблено загальну концепцію генезису капіталізму у Франції і змін в станово-класовій структурі.¹ До цього напрямку належать і дослідження М.А.Молдавської,² Т.М.Червонної³ і ін. Для характеристики соціального обличчя південнофранцузького дворянства становить інтерес робота В.М.Калашникова про спроби колонізації Нового Світу гугенотами.⁴

Окремі питання становлення абсолютизму у Франції, наростання суспільних протиріч висвітлюють дослідження М.Є.Копосова, С.Л.Плешкової, М.А.Молдавської та ін.⁵ Історія ж французької Реформації у вітчизняних дослідженнях представлена фрагментарно. Крім біографій таких діячів як Е.Доле, Е.де Ла Боссі, Ж.Бодена виділяється лише робота Н.В.Ревуненкової,⁶ де аналізується вчення Ж.Кальвіна, його боротьба з радикальними ересьми, гуманізмом. Але картина розвитку французької Реформації в повному обсязі до цього часу нашими істориками не відтворена. Ще більше це стосується історії початкового етапу громадянських воєн, вивчення якого обмежено працями О.В.Трофимової, де аналізується позиція в війнах південнофранцузьких міст, зокрема Ларошели,⁷ та публіка-

1. Люблинская А.Д. Франция в начале XVII века (1610-1620 гг.). - Л., 1969. - Гл. 2; ее же. О некоторых особенностях мануфактурного этапа в развитии капитализма (на примере Франции в начале XVII в.) // Средние века. - М., 1965. - Вып. 27. - С. 3-25.
2. Молдавская М.А. У истоков рабочего движения во Франции. - К., 1989.
3. Червонная Т.М. Крестьянство юга Парижского района в XVI-XVII вв. (К вопросу о дифференциации французского крестьянства в XVI-XVII вв.) // Средние века. - М., 1971. - Вып. 33-34.
4. Калашников В.М. Гугенотская колонизация Флориды (60-е годы XVII в.) // Французский ежегодник. 1983. - М., 1985. - С. 227-239.
5. Копосов Н.Е. Абсолютная монархия во Франции // Вопросы истории. - 1989. - № 1. - С. 42-57; Плешкова С.А. Французская монархия и галлицизм на рубеже XVI в. // Вестник Моск. ун-та. История. - М., 1984. - № 6. - С. 77-87; Молдавская М.А. Народные движения в Провансе и Реформация первой половины XVI века // Средние века. - М., 1986. - Вып. 48. - С. 195-213.
6. Ревуненкова Н.В. Ренессансное свободомыслие и идеология Реформации. - М., 1988.
7. Трофимова О.В. Города в гугенотском движении во Франции XVII века. - Ярославль, 1983.

цією В.І.Райцеса про народні повстання на Півдні в 1561-1562рр.¹ Це свідчить, що історія Реформації і проблема виникнення громадянських війн майже не досліджені. Тому і сьогодні до кінця не вирішена задача, про яку ще писав на початку 70-х років С.Д.Скаскін: дати об'єктивну оцінку значення гугенотського руху.² Вітчизняні історики розходяться в поглядах на питання про початок громадянських воєн. Навіть у підручниках дається різне датування: 1562 р., 1560 р., 1559 р.; та історична термінологія: громадянські, гугенотські, релігійні війни.

Метою дисертаційного дослідження є вивчення передумов виникнення та розвитку подій Реформації у Франції напередодні громадянських воєн, формування гугенотського табору та співвідношення сил в 1559-1572 рр., а також окремих аспектів релігійно-політичної боротьби на цьому етапі. Відповідно поставленої мети у дисертації вирішуються такі дослідницькі завдання:

- показати передумови соціально-політичної кризи середини XVI ст.: генезис капіталізму, вплив процесу первісного нагромадження на соціальну структуру Франції, особливості політики абсолютної монархії;

- визначити особливості розвитку реформаційних ідей у Франції;

- показати процес формування гугенотського блоку, місце в ньому кожної соціальної групи;

- розкрити мету, засоби і напрямки релігійно-політичної боротьби напередодні громадянських воєн, зокрема народної Реформації;

- проаналізувати позицію південнофранцузької бургузії та дворянства в перший період воєн, їх місце в гугенотському русі до 1572 р.;

- показати процес формування гугенотської конфедерації, як "держави в державі" в період 1562-1572 фр..

Хронологічні рамки роботи охоплюють події 1559-1572 рр. З 1559 р., після підписання миру в Като-Камбрезі, у французькому суспільстві виходять на поверхню гострі соціально-політичні протиріччя і релігійна конфронтація, починаються масові народні рухи

1. Райцес В.И. О некоторых радикальных тенденциях во французском реформационном движении середины XVI в.// Культура Возрождения и Реформация.-М.,1984.-С.187-203.

2. История Франции.-М.,1972.-Т.І.-С.191.

в містах, сільських районах, активізація дворянства і буржуазії. В 1572 р. - криваві події Варфоломівської ночі привели до змін у співвідношенні сил серед учасників боротьби, а відповідно і її цілей.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше в вітчизняній історіографії зроблена спроба дослідити характер релігійно-політичної боротьби напередодні громадянських воєн, цілі і програми угруповань в гугенотському русі. Важливим моментом є дослідження діяльності такого органу як гугенотські політичні збори та їх діяльність по формуванню гугенотської конфедерації, фактично "держави в державі" вже у перший період громадянських воєн. Спостереження та узагальнення, зроблені в роботі дають можливість визначити місце і значення подій французької Реформації і громадських воєн в контексті загальноєвропейських процесів того часу.

На захист виносяться такі положення:

1. Соціально-економічні та політичні процеси, що проходили у Франції з кінця XV ст. стали основою соціальних, політичних конфліктів у французькому суспільстві. З 40-х років вони набувають антиабсолютистської направленості.

2. Політика абсолютизму викликала невдоволення різних соціальних груп. Слабкість абсолютизму як результат відсутності стійкої соціальної бази, чітко визначеної внутрішньої політики монархії давала можливість для виникнення антиабсолютистського блоку в країні.

3. Розвиток реформаційного руху у Франції - це результат як внутрішніх соціальних і духовних процесів, так і впливу європейської Реформації. Етапи французької Реформації відповідають етапам наростання соціально-політичної кризи.

4. Реформація об'єднала опозиційні угруповання, що стало основою соціального складу гугенотського руху. Переміщення центру Реформації на Південь - результат прагнення південнофранцузьких міст, кальвіністської буржуазії зберегти свої права і привілеї, щоб протистояти політиці уніфікації абсолютистської держави, податковій системі.

5. Початку громадянських воєн передувало наростання соціально-політичної кризи. На її першому етапі (1559р.-початок 1561р.) - розробляється програма гугенотського блоку, на другому - іконоборницький рух в містах допомагає переходу влади в руки кальві-

ністської буржуазії.

6. Народна Реформація у Франції знайшла прояв в селянських виступах на Півдні, які мали локальний характер. Розгром народної Реформації сприяв зміцненню союзу буржуазних елементів з родовим дворянством.

7. В перший період громадянських воєн йде зародження гугенотської конфедерації як "держави в державі", при лідерстві кальвіністської буржуазії в гугенотському блоці.

Джерельну базу дослідження становлять документи і матеріали п'яти груп.

До першої групи відносяться протоколи гугенотських зборів, які охоплюють період з 1562 р. по 1598 р. З них від першого періоду воєн 1562-1572 рр. збереглося 6 протоколів: Німського (1562р.) Баньольського (1563р.), в Монпельє (1567р.), Німського (1569р.), Німського (1570р.), в Андюзі (1570р.). Вони були знайдені І.В.Луцицьким в архіві департаменту Гер і доповнили вже відомі до того часу, які відносились до більш пізнього періоду. З цих протоколів 4 були опубліковані у Франції і І - в Росії.¹ В наших бібліотеках є публікації тільки 2-х протоколів. Всі інші копії протоколів зберігаються у відділі рукописів ЦНБ АН України.² Ці документи фактично істориками не використовувались в повному обсязі. Звертались до окремих положень протоколу 1562 р. (Е.Ле Руа Ладюрі, В.І.Райцес) та 1570 р. в Андюзі (Ж.Естеб). В минулому столітті В.Клячин спробував опрацювати матеріали протоколів, але йому вдалось лише зробити їх короткий опис.

Аналіз протоколів в комплексі дає можливість виявити і дослідити боротьбу різних угруповань в гугенотському таборі і їх цілі. Хоч вони, в особливо перший - 1562 р., містять не малу долю демагогії про "спасіння держави" і короля, саме комплекс протоколів 1562-1572-рр. дає можливість прослідкувати формування військово-політичної організації гугенотів, гугенотської конфедерації на Півдні Франції.

Важливим джерелом є епістолярний матеріал. Він великий і до

---

1. Bulletin historique et litteraire de la société de l'histoire du protestantisme français.- P., 1873-1877.- Т.22, 24, 26;

Клячин В. Политические собрания и организация политическая кальвинистов во Франции в XVI в.-К., 1888.-Приложение.

2. ЦНБ АН України, відділ рукописів, фонд 66, №112.

цього часу є повністю не вивченим та не систематизованим. В роботі використана частина опублікованого листування центральної влади і місцевої адміністрації, донесення венеціанських послів Сенату, переписка кальвіністських проповідників з Женевою. При аналізі цих матеріалів враховувався ретельний і хронологічний принципи, що у зіставленні з іншими джерелами дає змогу простежити наростання загальнодержавної кризи, позицію різних сил в громадянських війнах. При цьому враховувався суб'єктивізм цього виду джерел, що може використовуватись тільки в порівнянні з іншими документами.

З 1559 р. у Франції з'явився великий потік, пропагандистської за характером, літератури, що випускали і гугеноти, і католики. В роботі використана частина цих матеріалів, що були опубліковані в 18-19 ст. Вони мало привертати увагу істориків, яких більше цікавили твори монархомахів-тираноборців. При всій тенденційності і апологетичності пропагандистської літератури без неї неможливо показати розмах ідейно-політичної боротьби і її зміст.

Цікавим є свідчення, які містить мемуарна література. Мемуари маршалів Франції, діячів Реформації, керівників політичних угруповань - доповнюють фактичний матеріал роботи.

Важливими для характеристики позиції абсолютизму в умовах політичної кризи стали публікації законодавчих актів, документів державних установ.

Аналіз джерел свідчить про можливість вирішення поставлених в дисертаційному дослідженні завдань.

Практична значимість роботи полягає в наступному: фактичний матеріал дисертаційної роботи, її основні висновки та положення можуть бути використані при створенні узагальнюючих робіт по історії Франції, історії Західної Європи раннього нового часу. Результати дослідження будуть використовуватися у вузівському навчальному процесі, зокрема в лекціях і на семінарських заняттях, при підготовці курсових і дипломних робіт, а також в спецкурсах.

Апробація роботи. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри загальної історії Запорізького державного університету.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях, оголошені на наукових конференціях: в Києві (1987р.), в Запоріжжі (1988, 1991р.), в Чернівцях (1989р.), в Ужгороді (1990р.)

II. СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ

Структура дисертаційного дослідження обумовлена проблемно-хронологічним принципом, що дозволяє повно і об'єктивно висвітлити тему данного дослідження, простежити певні закономірності релігійно-політичних рухів. Вона складається із вступу, трьох розділів, заключення, списку використаних джерел та літератури, додатків.

У вступі обгрунтована тема дисертації, дана характеристика джерел та літератури, розкрита наукова новизна, практичне значення, хронологічні рамки, викладено мету і завдання, ступінь наукової розробки.

У першому розділі - "Соціально-економічні і політичні передумови громадянських воєн у Франції Іб ст." розглядаються основні прояви розкладу економічної і соціальної структури феодалізму у Франції, розвитку капіталістичних відносин, аналізується формування абсолютизму, причини і особливості соціально-політичних конфліктів в першій половині XVI ст.

В першій половині XVI ст. Франція вступила в новий етап розкладу феодальних відносин, коли почала руйнуватись економічна і соціальна структура феодалізму, починається, хоч і уповільненими темпами, так званий процес нерівного нагромадження і генезис капіталізму. Важливими наслідками названих процесів, що підготували ґрунт для громадянських воєн, стали - різке погіршення становища народних мас міста і села до середини XVI ст., їх експлуатація і ріст експропріації, криза феодального дворянства і втрата значної його частини економічних позицій, масовий перехід їх земельних володінь до рук інших соціальних категорій населення Франції. Формування буржуазії знаходилося на початковому етапі, для якого мають значення два моменти: буржуазія поділялась не тільки по господарському принципу, але й географічно на північну і південну, яка мала великий економічний потенціал: самостійність. Важливим моментом стало формування "нового дворянства", основна маса якого аноблівалась з рядів бюргерства, чиновників, буржуазії, яка тільки-но формувалась. Вливаючись в ряди дворянського класу вони своїми багатствами зміцнювали його економічно, а новими господарськими методами пристосовували до умов епохи генезису капіталізму.

Одночасно йде посилення позицій французького абсолютизму,

формування якого знаходило прояв у наступі на права і привілеї феодальної аристократії і дворянства. Але посилювалась експлуатація фінансовою системою держави народних мас та буржуазії, що народжувалась.

На протязі першої половини XVI ст. ідеї наростання соціальних конфліктів, центром яких стає місто, а не село. В 20-30-х роках це були конфлікти викликані внутрішніми причинами, з 40-х років вони приймають антиабсолютистський характер. Одночасно соціальна база абсолютизму була ще слабка: "нове дворянство," що складалось з тих, хто купив посаду ("дворянство мантії"), купив фьєф, служив в армії, знаходилося в стадії формування. Все це створювало ґрунт для наростання соціально-політичної кризи. Та й абсолютна монархія не виробила ще таких чітких напрямків внутрішньої політики, які б забезпечували їй безумовну підтримку різних соціальних груп.

У другому розділі - "Розвиток Реформації у Франції в II вплив на політичну боротьбу напередодні громадянських воєн (до 1562 р.)" виділяються етапи розвитку французької Реформації, аналізується зміст кожного етапу і причини перемоги кальвінізму, розглядаються основні події 1559-62 рр.

Розвиток реформаційних ідей у Франції став результатом дії, як внутрішніх факторів, так і впливу подій німецької Реформації. У Франції вона мала два етапа: з 20-х років - поширення ідей Л.д"Етапля і М.Лютера та різноманітних ересей, що виникли на їх основі; з середини 40-х років - кальвіністський. При цьому з самого початку виділяється радикальний напрямок французької Реформації - анабаптисти, так звані вальденси на Півдні і Ін.

Кальвінізм спочатку захопив міста, де його послідовниками були міська верхівка і низи. Соціальний склад сект до середини 50-х років на Півночі і Півдні майже не відрізнявся - буржуазні елементи, "дворянство мантії", ремісничо-плебейське населення міст. Селянство приєдналось до Реформації тільки в окремих районах Лангедоку, Провансу, Гієні. З середини 50-х років в секти вступає аристократія, а потім середнє та дрібне родове дворянство. Але більшість в них воно не мало. Центр діяльності кальвіністів переміщується на Південь.

Наростання соціально-політичної кризи починається з 1559 р. Перша II фаза - середина 1559 - початок 1561 р. - період посилення влади протестантського угрупування Гізів при королівському дворі. Лідери кальвіністів Франції і сам Кальвін прагнули добитися

своїх цілей шляхом реформи "зверху", замінивши при дворі Гізів Бурбонами. Як феодальна знать була для кальвіністів засобом здійснення своїх планів, так і для знаті боротьба буржуазії, народних мас, виступи дворянства стали засобом тиску на уряд в своїх інтересах. Повстання охоплюють Центр, Південь, Південний Захід, їх розмах відноситься на осінь 1560 р. Результатом цього періоду стало створення соціальної і політичної програми гугенотського блоку, що означало його оформлення.

Наступна фаза наростання кризи – друга половина 1561 – початок 1562 р. – прихід до влади Катерини Медичі, відмова від проведення радикальних реформ, що створило умови для наростання конфронтації різних політичних та соціальних сил. Народні маси міста і села включились в боротьбу, їх не задовольняла проголошена урядом "свобода віросповідання", а також ігнорування інтересів народу керівниками гугенотського блоку. Починається іконоборницький рух: розгром церковних храмів, монастирів, розкрадання церковного майна. Але рух носив стихійний характер, без самостійної мети керівництва, тому кальвіністська верхівка, буржуазні кола скористались ним для захоплення влади в містах. На Півдні, Південному Заході (до Нормандії) відбулась зміна міського управління – вони стали гугенотськими.

В третьому розділі – "Направленість політичної боротьби у Франції в перший період громадянських воєн (1562–1572 рр.)" аналіз починається з подій, пов'язаних з розвитком народної Реформації. На селі іконоборницький рух набув самостійного характеру і на його основі народна Реформація виділилась в самостійну течію. Можливість такого виділення існувала тому, що для народних мас Франції, як і в інших країнах, рух, що почався, означав значно більше і глибше, ніж реформа церкви. Центральними подіями стали селянські повстання в Гасконі, Перигорі, Аженуа, Базадуа, розгромлені королівськими військами.

Ослаблення королівської влади в результаті масових народних рухів дало можливість гугенотському угрупованню оголосити війну проти феодально-католицького табору, проти Гізів, які контролювали королівську владу.

Важливою умовою розв'язання громадянської війни є створення організованих військових сил, які могли вести війну з королівською армією. Такі сили створюються в період 1559–62 рр., коли південнофранцузькі міста в союзі з дворянством створюють шесту-

пово військово-політичну організацію в окремих містах, провінціях, а потім в регіоні Південного Заходу. Проготешення принцом Конде початку військових дій весною 1562 р. прискорило створення власних органів влади, формування і зміцнення військової організації.

Протоколи гугенотських зборів 1562-1572 рр. свідчать, що головну роль в цьому процесі відігравав регіональний орган влади: гугенотські політичні збори. Саме вони формують незалежний від центральної влади адміністративний апарат, фінансову систему, проводять часткову секуляризацію церковного майна і землі. Основною військовою організацією були дворянські загони. В протоколах просліджується прагнення використати цю військову силу в інтересах міст, тримати під контролем формування дворянських загонів, військові гарнізони в містах. Але курс на такий союз привів до того, що після Варфоломійської ночі, жертвами якої стали переважно кальвіністське населення міст, кальвіністська буржуазія, лідерство в військово-політичній організації перейде до дворянсько-аристократичних сил з їх прагненнями до феодального сепаратизму.

У заклоченні підведені підсумки дослідження, сформульовані загальні висновки. В результаті розвитку капіталізму на Півдні Франції формується буржуазія, що має значний економічний потенціал, відмінні від буржуазії Півночі сфери інтересів. Від натиску королівського фіску її захищали привілеї, які вони отримали в ході історичного розвитку.

Формування французького абсолютизму йшло не лише шляхом зміцнення національного характеру монархії, але і в ліквідації специфіки різних областей, прав на автономію, створення уніфікованої централізованої держави. Це породжувало конфлікт між абсолютизмом і південною буржуазією.

Ставши на шлях такої централізації абсолютизм повинен був мати міцну соціальну базу, але процеси соціальної динаміки не дозволяли цього зробити. Цей конфлікт доповнювався протиріччями, які виникли в суспільстві на основі соціально-економічного розвитку Франції. Для феодальної знаті виникала можливість використання цього протиріччя в інтересах відновлення своїх феодальних прав. Об'єднуючою силою для таких різних і протилежних сил стала Реформація.

Гугенотський блок формується з середини 50-х років. Спочатку

визначається його соціальний склад, а на початок 1561 р. - соціально-політична програма: ліквідація церковного майна і землі, контроль за фінансовою діяльністю королівського уряду, підвищення ролі представницьких органів на місцях. Програма зафіксувала політичний ідеал південнофранцузької буржуазії і свідчить, що носіями політичної боротьби у Франції були не тільки принци крові. Кінець 1561 - поч. 1562 рр. - формування військово-політичної організації гугенотів, що дало можливість розпочати організовані військові дії - громадянську війну.

Важливими учасниками подій 1559-1562 рр. були народні маси міста та села. Оскільки лідери гугенотського блоку ігнорували їх інтереси, з літа 1561 р. піднімається хвиля іконоборницького руху. Але в містах цей стихійний рух тільки допоміг прийти до влади кальвіністській буржуазії, а на селі він оформився в народну Реформацію з її селянськими ідеалами: вільне землеволодіння, станова рівність, обмеження королівської влади. Розгром народної Реформації дав можливість кальвіністським містам Півдня уже з 1562 р. в союзі з родовим дворянством та феодальною аристократією закласти фактично фундамент гугенотської держави на Півдні. На той же час союз тримався на ідеї компромісу з королівською владою, хоч кожна група розуміла його по різному. До 1572 р. ініціативу в гугенотському блоці тримала кальвіністська буржуазія, прагнучи використовувати військову силу дворян в своїх інтересах, проводити реформи на свою користь. Але Варфоломіївська ніч змінила ситуацію в гугенотському таборі, і перетворила їх державу в носія феодального сепаратизму.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Историография вопроса гражданских войн во Франции XVI в. // Вісник Київського ун-ту. Історичні науки. - Київ, 1983. - Вип. 25. - С. 94-99.

2. Народные движения во Франции середины XVI в. - М., 1985. - Доп. в ИНИОН АН СССР № 26035 от 17.07.86. - 22с.

3. До питання про характер та значення реформаційного руху Франції XVI ст. // Український історичний журнал. - 1987. - № 9. - С. 132-139.

4. Роль кальвинистской Женевы в социально-политическом кризисе Франции середины XVI в. // Международные связи в средновековой Европе. Тезисы науч. докладов. - Запорожье, 1988. - С. 24-25.

5. Советская историография Реформации во Франции XVI в.-М., 1968.-Деп. в ИНИОН АН СССР № 32972 от 4.03.88.-16с.

6. О характере политической борьбы во Франции на первом этапе гражданских войн (1562-1572 гг.)//Молодежь и актуальные проблемы исторической науки. IV общественно-политические чтения.-К., 1989.-С.216-218.

7. Международные аспекты французской Реформации первой половины XVI в. //Международные связи в средневековой Европе./Тезисы науч. докладов.-Запорожье, 1991.-С.47-48.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

466045

AB 27.610
AB 27.610

Підписано до друку 31.05.1993 р. Формат 60x84/16

м.Запоріжжя, ВОП ОУС, зам.№ 471 , тир. 100 прим.